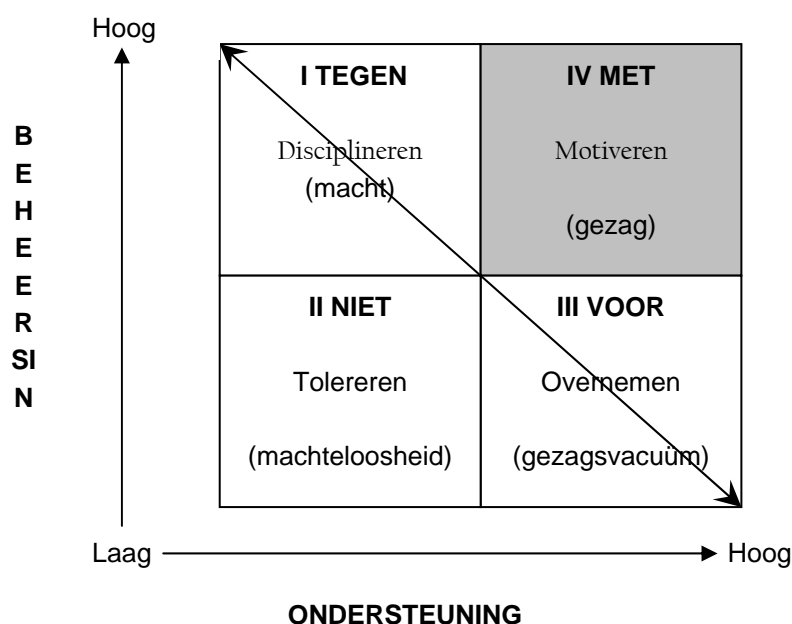


Excuus omzetten in actie

Over herstelrecht in het onderwijs

Door Jan Ruigrok

Een vorig artikel in TvL belichtte de uitgangspunten waarop herstelrecht in het onderwijs is gebaseerd.¹ Deze worden vormgegeven door de sociale disciplinematrix die er vanuit gaat dat in pedagogische situaties een combinatie van optimale beheersing en ondersteuning het meest oplevert. Je vindt dit terug in het kwadrant Verbinden.



Figuur 1: sociale disciplinematrix

De matrix zoals die hier is getekend, is proactief. Het is een uitgangspunt; noem het een visie. Je zou een school kunnen starten en alle activiteiten kunnen opzetten vanuit het kwadrant Verbinden. Je kunt denken aan de didactische aanpak, het opzetten en uitvoeren van werkweken of ouderavonden, zorgplannen, collegiale consultatie en ga zo maar door. Het kan haast niet anders dan dat wanneer scholen Verbindend Leren als uitgangspunt nemen het aantal conflicten zal verminderen. Uiteraard verdwijnen ze nooit helemaal. Het daadwerkelijk toepassen van herstelrecht is niet pro-, maar reactief: je reageert op een conflict. Het is één van de activiteiten die valt binnen het Verbindend Werken.

De essentie van herstelrecht is dat bij een conflict mensen elkaar schade berokkenen en dat wanneer de dader vanuit zijn vrije wil de behoefte en de kans krijgt die schade te herstellen, dit helend is voor de relatie en daarbij verbindend voor de school zowel als voor andere betrokkenen. Door de schade te herstellen zet de dader zijn excuus om in actie en verdient hij daarmee zijn plek terug in de gemeenschap.

Werkelijke toepassing van herstelrecht vraagt om een totale omschakeling.

Je hebt woorden waarbij lelijkheid en effectiviteit om voorrang strijden. *Paradigmashift* is zo'n woord. Het komt er hierbij op neer dat je vanuit een totaal ander uitgangspunt de werkelijkheid, of een deel daarvan benadert. Wanneer je de traditionele manier van omgaan met conflicten, vergelijkt met herstelrecht, zie je dat er inderdaad een totaal andere manier aan ten grondslag ligt van waaruit we naar conflicten kijken. Belinda Hopkins zette de verschillen op een rij.ⁱⁱ

Kijk op conflicten		
Vanuit de repressieve school		Vanuit de verbindende school
Normoverschrijdend gedrag wordt gezien als een tegen de school gerichte activiteit.	1	Normoverschrijdend gedrag is een handeling waarmee iemand schade toebrengt aan een persoon of een groep personen.
De aandacht richt zich op het vaststellen van de schuld: wat is er gebeurd; wie heeft wat gedaan? Dit om te komen tot een juiste sanctie.	2	De aandacht richt zich op het laten uiten van gevoelens bij dader en slachtoffers en te onderzoeken hoe zij in de toekomst samen verder kunnen leven en werken.
Er is sprake van polarisatie: een dader is in conflict met een autoriteit die besluit welke sanctie er moet volgen.	3	Men streeft naar dialoog en verbinding: alle betrokkenen communiceren met elkaar en werken samen naar een oplossing.
Ter afschrikking en preventie moet de dader straf en sanctie te ondergaan.	4	Schadeloosstelling wordt gezien als middel waarmee de relatie wordt hersteld en waarmee de dader in toekomst beter in staat is verantwoordelijkheid te nemen voor zijn handelen.
Normoverschrijdend gedrag wordt gezien als abstract en onpersoonlijk: het individu versus het instituut, de school	5	Normoverschrijdend gedrag speelt zich af tussen mensen en biedt leermogelijkheden voor dader en slachtoffer.
De schade aan instituut en slachtoffer wordt vergolden door schade toe te brengen aan de dader.	6	De relationele schade aan slachtoffer en maatschappij wordt hersteld.
De autoriteiten handelen het conflict af: slachtoffers (zeker de indirecte) worden vaak genegeerd en voelen zich machteloos.	7	Alle betrokkenen worden ingeschakeld bij de afwikkeling van het incident.
De rekenschap wordt afgelegd door schuld te erkennen en straf te ondergaan.	8	Rekenschap wordt afgelegd door begrip te hebben voor wat je een ander hebt aangedaan, daar verantwoordelijkheid voor te nemen en die om te zetten in daden waarmee de schade wordt hersteld.

De kans is groot dat de meeste onderwijzers niet afwijzend staan tegenover de uitgangspunten van herstelrecht. Even groot is de kans dat zij zich realiseren hoe moeilijk het zal zijn deze uitgangspunten te vertalen naar de praktijk van de school. Zeker wanneer je er vanuit gaat dat een werkelijke *paradigmashift* alleen tot stand komt wanneer iedereen binnen de school daar in meegaat.

Van scholen die succesvol werken met herstelrecht valt te leren dat, wanneer je een werkelijk omschakeling binnen je school wilt maken, je daar toch gauw een jaar of vier voor mag uittrekken. Het gaat erom dat:

- ieder binnen de school overtuigd raakt van de ideeën van herstelrecht;
- het in alle geledingen wordt toegepast en
- docenten vaardigheden en instrumenten hebben om herstelrecht werkelijk toe te passen.

Hoe krijg je iedereen mee?

Je kunt je voorstellen dat na een studiemiddag er binnen een school een vonk overslaat en mensen enthousiast raken voor herstelrecht. Zoals vaak na studiedagen is het effect van zo'n korte bijeenkomst vaak beperkt. De ideeën kunnen dan wel mooi zijn, het is wat anders als je in oprechte boosheid een leerling de klas uitstuurt en de schoolleiding je vervolgens uitnodigt met die leerling of zelfs met zijn ouders in dialoog te gaan. 'Zorg eerst maar eens dat ze luisteren, dan praten we daarna verder', zal een houding zijn die veel docenten niet vreemd is. In veel scholen is er een van decennialange traditie waarin zich pubers die uit de band springen naar de schoolleiding of time-out klas worden gestuurd worden om af te koelen, waarna ze na al dan niet gestraft hun rentree mogen maken. De omslag naar herstelrecht is dan wel een zeer radicale, die er vaak toe leidt dat de term 'soft' als een natte spons in het gezicht van de voorstanders wordt geworpen. Volkomen onterecht overigens. Wat is er softer: zelf je problemen met leerlingen oplossen door met in hen in gesprek te gaan of ze naar de directie sturen?

Overtuiging gebeurt makkelijker op basis van cijfers. Je kunt overzichten maken van het aantal geschorste en van school verwijderde leerlingen; het aantal gemelde conflicten tussen leerlingen en docenten en leerlingen onderling. Scholen die succesvol zijn met herstelrecht tonen aan dat het aantal schorsingen en verwijderingen naar mate herstelrecht meer in de school is geïmplementeerd, sterk afneemt.

In eerste instantie kunnen cijfers overtuigen. Overtuigender zal de niet in cijfers uit te drukken cultuurverandering zijn die invoering van herstelrecht met zich mee zal brengen.

Herstelrecht: allemaal en op alle niveaus

In de eerste week van het schooljaar krijgen de nieuwe leerlingen aan de Mary MacKillupschool in Australië een naar hen toegeschreven versie van de sociale disciplinematrix voorgelegd: 'Dit is de manier waarop wij op school met elkaar willen werken. Als er ruzies of conflicten zijn, tussen jullie onderling of tussen jullie en leraren, dan werken we met kaartjes. Daarop staan vragen die we gebruiken om het probleem op te lossen'. De leerlingen krijgen een kaartje uitgereikt dat op twee kanten is bedrukt. Op de ene kant staan de vragen voor het 'slachtoffer'; op de andere kant die voor de 'dader':

Herstelrechtvragen	
Deze vragen kunnen jou helpen wanneer je schade of last hebt ondervonden van het gedrag van een ander.	Als jij wordt aangesproken op jouw gedrag, kunnen deze vragen je helpen het probleem op een goede manier op te lossen.
Wat is er gebeurd?	Wat is er gebeurd?
Wat dacht je, toen je je realiseerde wat er was gebeurd?	Wat ging er allemaal door je hoofd toen het gebeurde?
Welk effect heeft de gebeurtenis op jou en anderen gehad?	Hoe denk je er nu over?
Wat is het meest nare voor jou van wat er is gebeurd?	Op wie heeft, wat jij hebt gedaan, invloed gehad? Op wat voor manier?
Wat moet er volgens jou gebeuren om de zaken goed af te ronden en weer met elkaar verder te kunnen?	Wat denk jij dat er moet gebeuren om de zaken goed af te ronden en weer met elkaar verder te kunnen?

RealJustice©

Leerlingen oefenen met deze vragen en horen dat ze desgewenst een beroep kunnen doen op een mentor, een mediator of iemand anders, die een conflictgesprek kan leiden. Mentoren, docenten en peer mediators krijgen scholing in het voeren van gesprekken rond deze vragen.

Kort na de introductieweek worden de ouders uitgenodigd voor een ouderavond. Ouders die niet reageren worden gebeld en uitgenodigd voor de 'reserve-ouderavond', een week later. Ouders die ook die avond niet kunnen worden voor een persoonlijk gesprek uitgenodigd. Het voeren van die persoonlijke gesprekken is eerder uitzondering dan regel. Ook de ouders krijgen de matrix en de vragen uitgelegd en uitgereikt. 'Dit is de manier waarop wij conflicten met kinderen benaderen', krijgen zij te horen, 'maar ook wanneer er conflicten zijn met ouders, hetgeen hier zoals op iedere andere school, kan voorkomen, behandelen wij die volgens deze vragen. Met deze kaartjes, kunt zich eventueel voorbereiden'.

Ouders merken dat na verloop van tijd kinderen de vragen ook thuis, bij niet-schoolse conflicten hanteren. De school verzorgt korte trainingen waarin ouders leren hoe ze volgens de vragen conflictgesprekken kunnen voeren.

The Community Service Foundation in Bethlehem, Pennsylvania, is een school die het doel heeft jongeren te resocialiseren. De school werkt zonder toelatingseisen en de leerlingen hebben vaak een uiterst negatieve schoolcarrière en de dossiers van veel leerlingen verwijzen naar justitiële of psychiatrische dossiers.

Ieder dagdeel, wordt begonnen en afgesloten met een kringgesprek waarin standaardvragen de revue passeren:

- Wat hebben we gedaan?
- Wat is er goed gegaan?
- Is er iemand problemen tegengekomen?
- Hoe zijn die opgelost?
- Welke zijn er nog blijven liggen?

Vaak is het rondje een ritueel dat in een minuut of twee is afgerond. Doordat de vragen steeds dezelfde zijn, kunnen de leerlingen de rondjes voorzitten. Wanneer een leerling het proces verstoort, wordt hij gevraagd buiten de kring de plaats te nemen in de *thinkchair*. Wanneer hij voelt er weer aan toe te zijn, vraagt hij de leraar toestemming weer aan te mogen sluiten. De docent onthoudt zich van waarde-oordelen: hij vraagt iemand in de thinkchair plaats te nemen en geeft later al dan niet toestemming in de kring terug te keren. 's Middags, wanneer de leerlingen naar huis zijn, hebben de docenten een *debriefing* die op een zelfde manier plaatsvindt. Het team zit in een kring en neemt de dag door. Docenten geven elkaar steun waar nodig, maar spreken elkaar ook aan op elkaars gedrag. Ze doen dat in het belang van de leerlingen, maar ook ik in belang van zichzelf: 'doordat jij die leerling door de gang liet lopen, kon ik mijn les moeilijker geven. De volgende keer zou ik graag dat je'.

Deze voorbeelden laten zien hoe scholen die al jaren met herstelrecht werken het systeem hebben geïmplementeerd. Het is niet iets dat je met kerstmis besluit en invoert na de grote vakantie.

Herstelrecht vindt in deze voorbeelden plaats op verschillende niveaus:

- tussen leerlingen onderling;
- tussen leerlingen en docenten;
- tussen docenten onderling;
- tussen docenten/ de school en ouders.

Wanneer je het hebt over niveaus, kun je ook kijken naar niveaus van conflicten. Herstelrecht kan worden toegepast bij minimale, alledaagse conflicten (Roy zit tijdens de les steeds door de klas te roepen, waardoor Kelly haar werk niet kan afmaken) tot bij zware conflicten waarbij een leerling een ander lichamelijk letsel toebrengt. Je kunt de manier waarop herstelrecht wordt toegepast, plaatsen op een lijn die loopt van informeel naar formeel. De meest formele manier is een conferentie waarbij naast dader en slachtoffer en andere betrokkenen ook de mensen die voor hen belangrijk zijn, zijn uitgenodigd. Zo'n conferentie wordt geleid door een professioneel conferentie-leider, die vooraf gesprekken voert met de belangrijkste betrokkenen.ⁱⁱⁱ Toepassen van herstelrecht op verschillende niveaus van conflicten, leidt tot de volgende interventies.

Informeel

Formeel

Effect van gedrag benoemen	Vragen om effect van gedrag te benoemen	(On)voorbereide bijeenkomst met dader en gedupeerde	Vorbereid en met grotere groep belanghebbenden	Formele groepsbijeenkomst : laatste mogelijkheid voor herstel
----------------------------------	--	--	--	---



1. Continuüm van interventies in de Verbindende school

Infrastructuur, instrumenten en vaardigheden,

Uit het bovenstaande blijkt, dat wil je herstelrecht werkelijk toepassen, dit nogal wat van de school vraagt. De schoolorganisatie zal er op moeten zijn aangepast: leerlingen moeten in de mentorlessen informatie krijgen en geoefend worden in het toepassen van herstelrecht. Mentoren, maar niet alleen zij, zullen niet alleen die lessen moeten uitvoeren, maar ook in staat zijn op een verbindende manier les te geven en met conflicten om te gaan. Interessant is ook de vraag in hoeverre de schoolleiding bereid en in staat is de ideeën van herstelrecht ten volle te accepteren en toe te passen. Het heeft te maken met de bereidheid de 'paradigmashift' te maken en de consequenties daarvan te aanvaarden. Instrumenten, we noemden de kaartjes en de werkvormen, helpen en moeten worden ontwikkeld.

De keus is aan de school.

Scholen die zich geconfronteerd zien met conflicten, grensoverschrijdend gedrag, kortom problemen op het gebied van sociale discipline, kunnen drie houdingen aannemen ten aanzien van herstelrecht^{iv}:

- 1) JA, dit is fantastisch, dat gaan we doen!
- 2) NEE, da's niks voor ons.
- 3) JA, MAAR.....

Scholen die voor 1 en 2 kiezen kunnen aan het werk. Hetzij met herstelrecht, hetzij met een ander idee.

Scholen die op 3 uitkomen, staan voor de uitdaging alle ja-maars op een rij te zetten en voor zichzelf te bepalen wanneer ze de stap naar 1 of 2 gaan maken.

Succes!

Jan Ruigrok is trainer/adviseur bij Rigardus Rotterdam en redacteur van TvL.

ⁱ TvL 27:5 *Als team op twee lijntjes komen*, Hans Oostrik en Jan Ruigrok

ⁱⁱ Belinda Hopkins: *Just Schools: A Whole School Approach to Restorative Justice*
ISBN 1 84310 132 7

ⁱⁱⁱ In Nederland worden leiders van herstelrechtconferenties opgeleid door Rob van Pagee. Zie

...

^{iv} zie themanummer Ja-maar, TvL 25:5, december 2002